

УДК 331.102.312:316.752

А. К. СЕМІВ

ЦІННІСНІ АСПЕКТИ ЗРОСТАННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ

Обґрунтовано важливість впливу нових цінностей людини інтелектуальної праці на її продуктивність. Оцінено рівень значущості й рівень задоволеності системою нових цінностей представників інтелектуальної еліти та студентської молоді як важливої умови зростання продуктивності праці. Визначено рівень практичної реалізації сформованих передумов для розвитку основних складових творчого потенціалу людського капіталу.

The importance of impact of new valuables of the employee of intellectual labour on his productivity was substantiated. The level of importance and the level of satisfaction of the new system of valuables representatives of the intellectual elite and students as an important condition for labor productivity growth were evaluated. The level of practical implementation of the formed preconditions for the development of the basic components the creative potential of human capital was determined.

Ключові слова: творчий потенціал, людський капітал, система цінностей, продуктивність інтелектуальної праці.

Реалізація основних напрямів стратегії євроінтеграції на основі інноваційних змін в національній економіці базується на використанні інновацій, пов'язаних з інтелектом. В нових умовах в інтересах держави є забезпечення пріоритетного розвитку освіти й науки, формування, використання людського капіталу як необхідної умови збільшення продуктивності суспільної праці, зростання рейтингу країни за індексом економіки знань та реального механізму забезпечення конкурентоспроможності держави, регіонів, окремого працівника.

© Семів А.К. - д.е.н., професор Львівського інституту банківської справи Університету банківської справи НБУ

Для України перспектива якісної трансформації суспільства є можливою через поєднання політичних, гуманітарних, соціальних, психологічних, макро- і мікроекономічних чинників, інституційних та мотиваційних передумов. Саме останні як результат сформованого рівня усвідомлення системи нових цінностей, адекватних вимогам постіндустріального суспільства, є основою мотиваційного механізму підвищення продуктивності інтелектуальної праці представників інтелектуальної еліти.

Для розробки дієвих заходів щодо формування й ефективного використання людського капіталу необхідно емпірично вивчити та враховувати у практичній діяльності рівень сформованості ціннісних орієнтацій носіїв інтелектуального капіталу, визначити мотиви, якими вони керуються у своїй трудовій діяльності, наскільки мають можливість реалізувати свій потенціал та що цьому перешкоджає. Моніторинг ціннісних орієнтацій представників інтелектуальної еліти стане вагомим підґрунтям для творення дієвого мотиваційного механізму, який в умовах розвитку пріоритетних і наукомістких виробництв України спонукав би соціальних партнерів (роботодавців і найманих працівників) до результативної високопродуктивної праці, пов'язаної з розробкою та впровадженням різноманітних інновацій. Важливість та науково-практична значимість окреслених питань щодо їхнього впливу на продуктивність праці визначає актуальність даної статті.

В постіндустріальному суспільстві, в економіці якого домінує виробництво послуг, проведення досліджень, зростання ролі системи освіти і підвищення якості життя [1], формуються об'єктивні передумови для трансформації системи суспільних цінностей. Підвищення матеріального рівня життя створює потенційні передумови для становлення нової мотиваційної системи: домінуючі матеріальні стимули виробництва матеріальних благ поступаються мотивам самореалізації особистості, нарощення інтелектуального потенціалу і максимального його розкриття. Загалом теоретична основа побудови концепції економіки знань, мотиваційні аспекти розвитку людського капіталу містяться у працях теоретиків постіндустріального суспільства (Белла Д., Друкера П., Іноземцева В., Кастельса М., Нонаки І., Портера

М., Сакаїї Т., Санчеза Р., Уайтхіла М., Тоффлера Е.), в роботах фундаторів теорії людського капіталу (Т Шульца., Г. Беккера, їх послідовників М.Блауга, Дж. Мінцера, Е. Денісона, Дж.Кендрика). В Україні економічним, соціальним, соціогуманітарним аспектам побудови інноваційної моделі розвитку, переходу до економіки знань присвячені праці Александрової В.П., Вовканича С.Й., Гальчинського А.С., Гейця В.М., Лапко О.О., Чухна А.А., Семиноженка В.П., ін. Проблеми людського капіталу стали предметом дослідження у працях В. Антонюк, Д. Богині, В.Брича, В. Гейця, О. Грیشнової, С.Вовканича, Т. Заєць, В. Куценко, Е. Лібановаї, М. Пітюлича, А. Чухно, ін.

Мета статті – оцінити рівень значущості й рівень задоволеності системою нових цінностей представників інтелектуальної еліти та студентської молоді як важливої умови зростання продуктивності праці; визначити рівень практичної реалізації сформованих передумов для розвитку основних складових творчого потенціалу людського капіталу.

Новий погляд на життєві цінності людини у суспільстві знань міститься в Доповіді ЮНЕСКО «До суспільств знань» [2], в якій викладена однойменна концепція як нова модель розвитку світового суспільства. Реалізація основних положень та принципів концепції передбачає, що в новому суспільстві формуються, будуть витребуваними і посилять свій мотиваційний вплив наступні цінності: навчання, творчість, володіння інноваційною культурою, інформацією та отриманими знаннями, обмін, взаємодія і спільне використання знань, захист інтелектуальної власності [2] тощо. Усвідомлення нових цінностей, особливо цінності набуття та передачі знань в усіх видах економічної діяльності (через потреби та інтереси) дозволить здійснювати пошук, продукувати, обробляти, перетворювати, розповсюджувати і використовувати інформацію для отримання і застосування необхідних для розвитку людини знань як вагомого чинника зростання продуктивності праці.

Результати українських досліджень у сфері вивчення ціннісних пріоритетів громадян як значущих орієнтирів в їхньому житті та мотиваційної передумови зростання продуктивності праці [3] засвідчили сформованість в українському суспільстві певних передумов для формування і

використання розвитку людського капіталу та елементів людського розвитку. В цьому плані показовим є щорічний моніторинг Інституту соціології НАН України, результати якого позначають тенденцію зміни співвідношення між матеріалістичними та постматеріалістичними цінностями на користь дуже незначного збільшення останніх. Проте рівень практичної реалізації зазначених передумов сьогодні ще не відповідає стандартам європейського рівня життя населення загалом та окремим категоріям населення, серед яких помітне місце посідає інтелектуальна еліта.

Для визначення рівня практичної реалізації сформованих передумов розвитку людського капіталу науковцями Інституту регіональних досліджень НАН України упродовж останніх років проведено відповідне моніторингове дослідження. Перше експертне опитування здійснене серед представників інтелектуальної еліти та студентської молоді Західного регіону України (Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська обл., 2007 р.). Оцінка значущості й задоволеності системою цінностей як домінуючих мотивів науково-дослідної, освітньо-наукової та навчальної діяльності була здійснена серед 138 працівників академічних установ і вищих навчальних закладів та понад 300 студентів ВНЗ.

Розподіл відповідей експертів щодо значущості системи цінностей показав, що в діапазоні від кожного третього до кожного шостого з десяти експертів дуже високою є значущість постматеріалістичних цінностей та основних (матеріалістичних) цінностей: стан здоров'я (66,7%), рівень отриманих знань (52,2%), рівень отриманої освіти (50,0%), рівень власної духовності і моралі (42,8%), можливості інтелектуального, духовного розвитку (39,9%), особиста безпека суспільства, безпека праці (39,9%), умови професійної творчої самореалізації (39,1%), стан довкілля (37,7%), участь в обміні інформацією, її розповсюдженні (36,2%), соціальна захищеність (34,8%), житлові й побутові умови (33,4%), доступ і використання ІКТ (32,6%). Оскільки потреби та цінності задають програму людської діяльності і визначають не тільки зміст, але й необхідний рівень продуктивності майбутньої діяльності (інтелектуальної праці), тому вірогідно очікувати достатньо високий рівень результативності праці науковців та освітян за умови реалізації відзначених цінностей.

На шкалі значущих цінностей градацію “висока”, яку підтримали більше, ніж половина експертів, посіли передусім базові (матеріалістичні) комунікаційні, професійні та духовні цінності, а саме: житлові й побутові умови (59,4%), суспільне визнання й повага оточуючих (59,4%), можливість спілкуватися з родичами, друзями (58,0%), можливості відпочинку, культурного розвитку (53,6%), умови праці, оснащеність робочого місця (54,6%), прояв ініціативи, свобода творчості (54,3%), доступ і використання ІКТ (51,4%). Оскільки внутрішню мотивацію представників інтелектуальної еліти, інноваторів визначає зміст і значущість роботи, тому така цінність як можливості кар’єрного, професійного зростання безумовно є важливою для понад половини опитаних (56,5%).

Для майже кожного п’ятого з представників інтелектуальної еліти незначними виявились окремі ліберально-демократичні та матеріальні цінності, передусім ті, що пов’язані із удосконаленням громадянських форм управління суспільством (23,2%), захистом інтелектуальної власності (22,5%), рівнем матеріального забезпечення (18,8%). В контексті назви даної статті отримані результати засвідчують наявність в суспільстві низького рівня розвитку інститутів громадянського суспільства, низького рівня захисту інтелектуальної праці, а також вказують на диференціацію українського суспільства за критерієм доступу до знань. Адже для економіки знань важливим стає забезпечення відповідності економічного та правового середовища умовам створення й поширення знань у різних сферах економічної діяльності. Зокрема, мають бути законодавчо визначені механізми фінансування інноваційних проектів, забезпечення доступу всіх категорій населення до отримання вищої освіти та підвищення кваліфікації, дотримання права на інтелектуальну власність, реалізація яких є важливими механізмами підвищення продуктивності праці, інноваційної за змістом.

Щоб забезпечити дієвість інституціональних, інфраструктурних механізмів інноваційного розвитку України, треба побудувати міцний фундамент економіки знань, в основу якого має бути покладена ефективна система охорони інтелектуальної власності. В аспекті ефективного використання людського капіталу це означає: передусім появу нових робочих місць, що вимагають висококваліфікованих

працівників, які володіють навиками концептуально мислити; ефективне використання інтелектуального капіталу; формування реального механізму протидії “вимиванню”, нерегульованого відтоку за кордон вчених, науковців, дослідників; припинення процесів падіння життєвого рівня інтелектуальної еліти тощо. Зазначені процеси є надзвичайно важливими для обґрунтування заходів на різних рівнях управління щодо підвищення продуктивності інноваційної праці.

У новій економіці знання матимуть статус одного із основних ресурсів влади. Оскільки успіх у політиці і бізнесі визначається умінням керівників використовувати цінну інформацію, маніпулювати нею. Основною формою у боротьбі за владу, на думку О.Тоффлера, стає боротьба за нові джерела знання, а сила і багатство втрачають свій традиційний вплив [5, с.220]. Владні амбіції є дуже високою цінністю для 6,5% експертів та високою цінністю для кожної п'ятої особи, тоді як для 40% респондентів їхня значущість є низькою (наслідок кадрової кризи, відсутності моделі стратегічного розвитку України, пасивної позиції науковців у виробленні дієвих рецептів виходу з кризи тощо).

Дослідження виявили суттєвий розрив між високим рівнем значущості базових та новітніх цінностей для представників інтелектуальної еліти та рівнем задоволеності цими цінностями (рис.1).

Порівняння на одному графіку рангів значущості та задоволеності цінностями показує, що найбільшу відповідність мають: рівень отриманої освіти (верхня частина рейтингу), доступ і використання ІКТ, можливість спілкування з родичами, друзями, суспільне визнання, повага оточення (середина рейтингу), можливість кар'єрного, професійного зростання, владні амбіції (нижні рангові позиції). Тобто найвищу кореляцію значущості та задоволеності цінностями мають ті з них, які відповідають специфіці освітньої й наукової діяльності наших експертів, а також ті, які є найбільш поцінованими у сфері духовного життя українського суспільства.

Суттєве розходження між рангами задоволеності та значущості стосується таких важливих для нового суспільства цінностей як можливість інтелектуального, духовного розвитку, умови професійної, творчої самореалізації, участь в

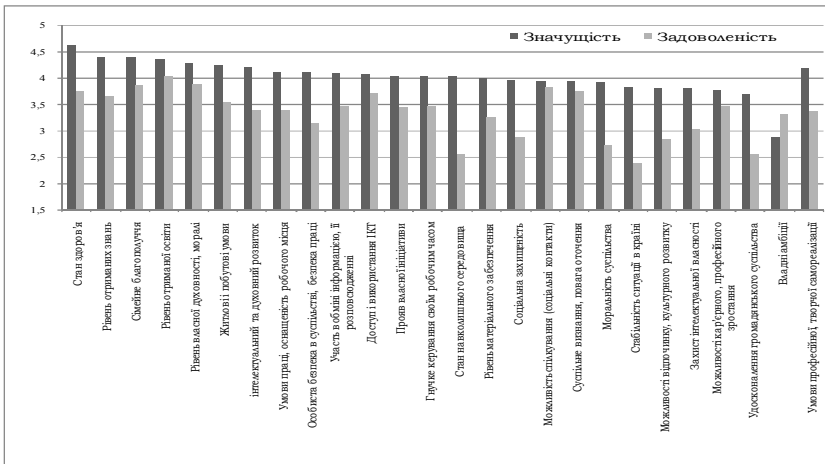

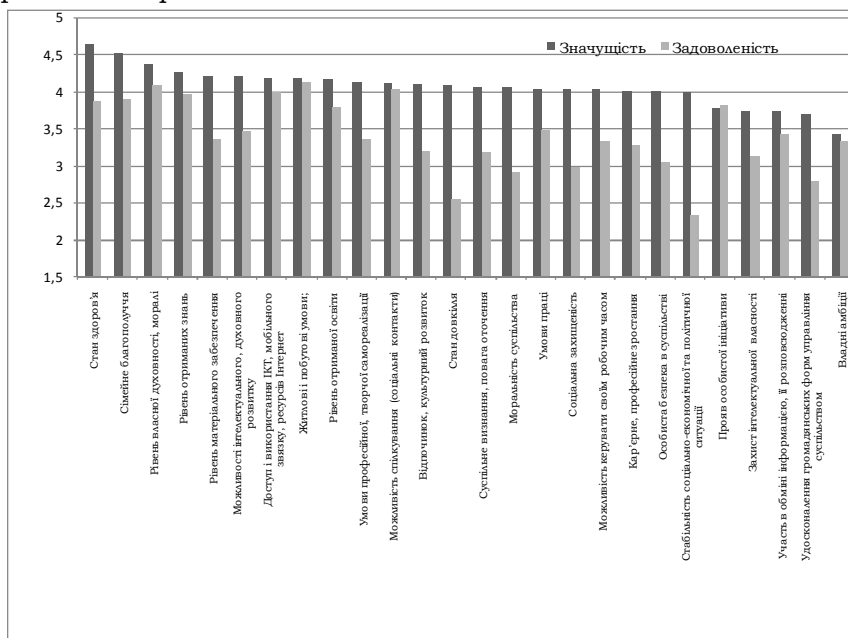
Рис.1. Ранг значущості та ранг задоволеності системою цінностей (дослідження 2007 р.)

обміні інформацією, прояв ініціативи, свободи творчості, захист інтелектуальної власності. Отриманий розподіл відповідей можна розглядати як своєрідний індикатор пошуку резервів росту продуктивності праці та побудови відповідних механізмів, щоб нівелювати розходження між показником значущості та рівнем задоволеності означеними цінностями в контексті розвитку людського капіталу.

Наступний зріз якісного дослідження щодо реалізації сформованих передумов для розвитку людського капіталу розкриває соціологічне опитування, яке було проведене у 2012 р. вченими Інституту регіональних досліджень НАН України з метою вивчення найбільш гострих проблем розвитку соціально-демографічного потенціалу Карпатського регіону. До опитування було залучено 240 респондентів, які проживали в Закарпатській, Івано-Франківській, Львівській, Чернівецькій областях.

Упорядкування цінностей, які найбільш повно розкривають сучасні сторони розвитку людського капіталу (рис.2), показує на незмінність упродовж п'яти останніх років пріоритетного значення наступних з них: стан здоров'я, сімейне

благополуччя, рівень духовності, моралі, рівень набутих знань, рівень матеріального забезпечення.

Рис. 2. Ранг значущості та ранг задоволеності системою цінностей (дослідження 2012 р.)

Їхнє розміщення у верхній частині ціннісної шкали підтверджує традиційно високу ролі сім'ї в українському суспільстві, значимість виховання, культури, моральності, що, безумовно, актуалізує дієвість у розвитку людського капіталу компоненти сім'ї та сімейного виховання. Висока значущість для респондентів цінностей інтелектуального, духовного розвитку, доступу до інформаційно-комп'ютерних технологій, засобів зв'язку, Інтернету дозволяє стверджувати, що активізація інтелектуальної складової людського капіталу в новітню добу слугує новітнім фактором зростання продуктивності інноваційної праці. Натомість знання, освіта, освітня підготовка, професійне зростання нині усвідомлюються респондентами як дещо менш цінні чинники для формування та використання людського капіталу. Адже

достатньо високий рівень освіти найманих працівників, набуті професійні знання, досвід, кваліфікація не використовуються в повній мірі за основним місцем праці (не працювали за обраним фахом понад четверті опитаних).

Подальше вивчення розриву між значущістю та задоволеністю цінностями показує, що у верхній частині рейтингового ряду великий «люфт» невикористаних можливостей щодо розвитку людського капіталу (а отже, підвищення продуктивності праці) має рівень матеріального забезпечення як важливий індикатор рівня та якості життя населення. На думку 67,08% респондентів, частина людей з високим інтелектуальним потенціалом і творчими нахилами може емігрувати з України через недоступний для них матеріальний добробут, який вони могли би отримати від використання їхнього диплому про освіту.

Не можна нехтувати тим фактом, що у середній частині рейтингового ряду сформована велика площина нереалізованих можливостей людського капіталу за такими цінностями як важливість відпочинку, культурного розвитку, стану довкілля, суспільного визнання, поваги, моральності суспільства, соціальної захищеності, кар'єри, особистої безпеки, що відображає невисокий рівень реалізації відповідно соціально-психологічної, екологічної, професійної складових людського капіталу.

Звертаємо увагу на те, що такі важливі постіндустріальні цінності як захист інтелектуальної власності, участь в обміні інформацією, її розповсюдженні, є найменш значущими для представників інтелектуальної еліти. При цьому низька задоволеність їхньою реалізацією у практичній діяльності зайнятих працівників вказує на обмежені можливості респондентів брати участь в конференціях, семінарах, програмах, проектах, академічних обмінах, грантах тощо, а також те, що чинна система захисту інтелектуальної власності, на жаль, ще не позбавлена від невирішених проблем. Крім того, низький рівень соціального захисту науковців та освітян, відсутність захисту прав інтелектуальної власності не тільки руйнують самомотивацію до творчості, а й переводять вирішення проблеми підвищення продуктивності інтелектуальної праці в декларативне русло.

На початку XXI ст. пріоритетним для України стає розвиток економіки за інноваційною моделлю, на що націлюють матеріали Парламентських слухань, що присвячені Стратегії інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів, розроблення Стратегії інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів. Обрання інноваційного курсу розвитку національної економіки означає, що в недалекій перспективі українське суспільство все більше набуватиме рис «суспільства знань», а саме: соціальної системи, яка будується і розвивається навколо процесів виробництва, розподілу та використання наукових знань, процесів, що конструюють соціальну реальність, її економічні, політичні, ментальні структури, спосіб життя людини. Тому відповідними теоретичними і прикладними розробками має збагатитися економіка праці, соціальна економіка в частині глибшого визначення і тлумачення продуктивності інноваційної праці, розроблення організаційно-економічного механізму підвищення продуктивності праці.

Узагальнення результатів моніторингового дослідження щодо ціннісних аспектів розвитку людського капіталу дозволяє зробити висновок про те, що найбільший ефект у процесі мотивації персоналу до інноваційної праці та інноваційної діяльності можна очікувати тоді, коли структура стимулів, що пропонується роботодавцем і державою, відповідає структурі внутрішніх мотивів найманого працівника, а не суперечитиме їм.

При напрацюванні пропозицій щодо вдосконалення формування людського капіталу доцільно врахувати певну особливість постматеріальної мотивації [1]. Постматеріалістами стають ті особи, які з раннього віку користувалися всіма матеріальними благами. Оскільки людські цінності мають здатність бути усталеними і рідко змінюватися, то для людей, які з дитинства прагнули до економічного успіху, постматеріальні цінності рідше ставляться за мету. Тому в Україні потрібно проводити комплекс заходів виховного характеру, які послідовно забезпечили б у підростаючого покоління, населення працездатного віку набуття системи цінностей, адекватних постіндустріальному етапу розвитку суспільства. Мова йде

про: посилення духовного компоненту в освітньо-виховній діяльності у всіх ланках освіти; виконання ЗМІ освітньо-просвітницької ролі з врахуванням реалій інноваційної економіки; підвищення рівня та якості життя населення відповідно до якості життя в європейських країнах. Лише за таких умов відзначені вище постматеріалістичні цінності поступово посідатимуть вищі рейтингові місця щодо їхньої значимості, а такі структурні елементи людського капіталу як прагнення людини ділитися інформацією і знаннями, прагнення до влади, здатність постійно вчитися зможуть бути реалізованими в українському суспільстві.

Бібліографія

1. Иноземцев В.А. **Современное постиндустриальное общество: природа, противоречия, перспективы:** допущено Министерством образования Российской Федерации в качестве учебного пособия для студентов экономических направлений и специальностей/ В.А.Иноземцев. М. : "Логос", 2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lib.ru/ECONOMY/inozemcew.txt>.

2. **К обществам знания** [Електронний ресурс] : Всемирный доклад ЮНЕСКО. – Юнеско, 2005. – 231 с. – Режим доступу: <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001418/141843r.pdf>.

3. **Українці стають реалістами** [Електронний ресурс] // День. – 2007. – 21 червня. – Режим доступу: http://dialogs.org.ua/ua/issue_full.php?m_id=10551.

4. **Регіональні суспільні системи** : НАН України, Інститут регіональних досліджень. Сер. «Проблеми регіонального розвитку». – Львів, 2007. – 496 с.

5. Семів Л.К. **Регіональна політика: людський вимір**/ Л.К. Семів. – Львів: Вид-во Нац. ун-ту Львівська політехніка», 2004. – 356 с.

6. Терещенко Н.В. **Особливості формування інноваційної праці та інноваційної діяльності як складових державної стратегії в умовах розвитку економіки знань**[Електронний ресурс] / Н.В.Терещенко. – Режим доступу: archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/.../22.pdf.

Рецензент: д.е.н., професор Павлов В.І.

УДК 339.137:504.06

I. С. СКОРОХОД
Н. Г. РЕБРИНА

НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

У статті досліджуються передумови розвитку екологічного підприємництва в Україні. Особлива увага приділяється розвитку екологічно чистого виробництва та надання екологічних послуг як видів екологічного підприємництва. Визначено пріоритетні напрями розвитку екологічного підприємництва в Україні.

The pre-conditions of ecological enterprise development in Ukraine are investigated in the article. The special attention is spared to development ecologically of clean production and grant of ecological services as types of ecological enterprise. Priority directions of development of ecological enterprise are certain in Ukraine.

Ключові слова: екологічне підприємництво, екологічно чисте виробництво, екологічні послуги, екологічний ринок.

В умовах переходу до сталого розвитку важливим є збільшення вимог населення щодо екологічно безпечної території, продукції, послуг та технологій, які реалізуються через впровадження засад екологічного підприємництва.

Необхідність розв'язання екологічних проблем на державному та регіональному рівнях стає пріоритетною справою підприємницьких структур. Фірми при розробці своїх бізнес-стратегій включають екологічні та економічні цілі, які пов'язані із зменшенням негативного впливу на довкілля та зростанням власних прибутків. Також серед цілей виділяють диференціацію продукції у залежності від впливу на довкілля,

---

©Скороход І. С. - к.е.н., доцент докторант СНУ імені Лесі Українки;

©Ребрина Н.Г. - здобувач СНУ імені Лесі Українки